

EKONOMIKA IR EKONOMIKOS TEORIJA

1. EKONOMIKOS SAMPRATA
2. IŠTEKLIŲ STYGIUS IR PASIRINKIMO PROBLEMA
3. EKONOMINIŲ SISTEMŲ ĮVAIROVĖ
4. MIKROEKONOMIKA IR MAKROEKONOMIKA
5. POZITYVINĖ IR NORMATYVINĖ TEORIJA
6. EKONOMIKOS TEORIJOS METODAI IR JŲ YPATYBĖS
7. GAMYBOS GALIMYBIŲ MODELIS
PAGRINDINĖS SĄVOKOS IR APIBRĖŽIMAI
NAUDOTA LITERATŪRA

1. EKONOMIKOS SAMPRATA

Sąvoka **ekonomika** gali būti naudojama dvejopai. Visų pirma, kalbant apie šalies arba tam tikro vieneto ūkį ir jo būklę. Pavyzdžiui, kai girdime apie Lietuvos ekonomiką, suprantame, kad kalba eina apie Lietuvos ūkį kaip vieningą sistemą ir joje vykstančius procesus. Taigi, plačiąja prasme **ekonomika yra visuomeninio gyvenimo sfera, kurioje vyksta žmonių ūkinė veikla: prekių ir paslaugų gamyba, jų pasiskirstymas, mainai.**

Žodžiu **ekonomika** taip pat vadiname mokslo šaką, kurios tyrinėjimo objektas yra žmonių ūkinė veikla. Šis žodis yra kilęs iš graikų kalbos: *oikos* – namas, ūkis, *nomos* – dėsnis, taisyklė arba tvarkymo menas. Taigi, pirmoji graikiška ekonomikos samprata – *ūkio tvarkymo menas*, arba taisyklės, kaip teisingai tvarkyti ūkį.

Ekonomikos pradžia ten, kur atsiranda žmonių tarpusavio santykiai dėl įvairių produktų gamybos, mainų, paskirstymo tarp visuomenės narių. Šia prasme ekonomika yra tokia pat sena, kaip ir žmonių visuomenė, o ekonominė mintis vystėsi kartu su kitomis mąstymo apie visuomenę formomis. Ekonominės minties elementų galime rasti tautosakoje, religijoje, ūkio tvarkymo nuostatose, įstatymų rinkiniuose. Ryškesnius ekonomikos teorijos pradmenis aptinkame senovės graikų filosofų Ksenofonto, Platono bei Aristotelio darbuose. **Aristotelis** (384-322 pr.m.e.) savo raštuose pirmą kartą mėgino teoriškai įprasminti ekonominę graikų santvarką. Jis pirmasis išanalizavo tuometinės visuomenės ekonominius reiškinius ir tapo pirmuoju mokslo istorijoje ekonomistu. Aristotelio, kaip ekonomisto, nuopelnas yra tas, kad jis pirmasis išaiškino kai kurias ekonomikos teorijos kategorijas (prekė, pinigai, kaina, kapitalas, mainai ir pan.) ir tam tikru mastu parodė jų ryšį.

Tačiau ekonomikos kaip mokslo pradininku yra pripažįstamas anglų ekonomistas **Adomas Smitas** (Adam Smith, 1723-1790), kuris pirmasis sujungė visas savo laikmečio ekonomines žinias į vieningą visumą – teorinę sistemą, kurią išdėstė žinomame veikle ***Tautų turto prigimties ir priešasčių tyrinėjimas*** (1776). Šiame veikle ekonomikos augimą, o tuo pačiu ir tautos turto didėjimą, Smitas siejo su efektyviu išteklių panaudojimu ir darbo našumo didinimu. Labai svarbi yra Smito idėja apie darbo pasidalijimą (specializaciją) kaip priemonę darbo našumui didinti, kuri (ši idėja) buvo labai pažangi, formuojantis tuometiniams kapitalistiniams gamybiniais santykiams, bei neprarado savo aktualumo ir dabar. Be to, Smitas ir jo pasekėjai – Deividas Rikardas (David Ricardo, 1772-1823), Džonas Milas (John Stuart Mill), Žanas Sėjus (Jean Baptiste Say) ir kt. tikėjo, kad laisva nereguliuojama rinka, savanaudiški rinkos dalyvių interesai bei nevaržoma konkurencija – tai pačios palankiausios sąlygos ūkiui efektyviai vystytis. Turbūt, daug kam iš jūsų yra girdėta „**nematomos rankos**“ metafora, kurią Smitas naudojo aukščiau minėtoje knygoje, siekdamas aprašyti rinkos ūkio funkcionavimą. „Nematoma ranka“ – tai rinkos santykiai, mechanizmas, kuris skatina gamintojus gaminti tokias prekes, kurios reikalingos vartotojams, ir ne dėl to, kad jiems rūpi vartotojų ar visuomenės gerovė, bet tikintis iš to asmeninės naudos. Pasak Smito, „*žmogus galvoja tik apie savo uždarbį, (...), bet nematoma rinkos ranka jam vadovauja, kad jis pasiektų tikslą, kurio visai nesitikėjo pasiekti*“. Tuo būdu atskirų ūkio vienetų veikla, kylanti iš jų egoistinių siekių patenkinti savus poreikius, galiausiai pasireiškia visuomenės poreikių tenkinimu. Autorius bandė įrodyti, kad rinkos mechanizmas gali pats sureguliuoti procesus ir patenkinti poreikius be valstybės kišimosi, siekiant visuomeninio intereso. Studijuodami ekonomikos teoriją jūs susipažinsite ir su pagrįsta šio požiūrio kritika iš kitų ekonomistų pusės.

Kadangi Smitas ir jo pasekėjai siūlė tam tikrus valstybės ūkio tvarkymo metodus bei taisykles, ši ekonomikos mokslo kryptis gavo pavadinimą **politinė ekonomija** (polis *gr.* - valstybė), o jų idėjų pagrindu susiformavo **Anglų klasikinė mokykla**. Šiuolaikiniai klasikinės mokyklos pasekėjai (**neoklasikai**) toliau vysto laisvų rinkos santykių ir nevaržomos konkurencijos idėjas, savo metodologijoje naudodami daugiau matematikos ekonominiams ryšiams bei dėsningumams pagrįsti. Jų teorijose daug dėmesio skiriama tiksliniams žmonių veiklos principams, rinkos dalyvių veiklos motyvams. Pasikeitė ir šios ekonomikos mokslo krypties pavadinimas: dabar ji vadinama ekonomikos teorija (*angl. economics* - economic science), pabrėžiant jos daugiau mokslinį analitinį, o ne politinį pobūdį.

Ekonomikos mokslas yra labai platus ir apima visas žmogiškos veiklos sritis. Yra švietimo, sveikatos apsaugos, kultūros, gamtos apsaugos ir kitos ekonomikos šakos. Tačiau bendrus ekonomikos veikimo principus, kurie tinka bet kurioje žmogaus veikloje, pateikia **ekonomikos teorija**. Reikia pastebėti, kad ekonomikos teorija, skirtingai nuo konkrečių ekonomikos mokslų (buhalterinės apskaitos, vadybos, finansų, marketingo ir kitų), yra daugiau akademinis, pažintinis, o ne praktinis mokslas. Mokydamiesi ekonomikos teorijos jūs nesužinosite receptų, kaip valdyti firmą ar kaip uždirbti daugiau pinigų. Ši disciplina padės jums susipažinti su ekonominės sistemos funkcionavimo pagrindais, suprasti joje vykstančius procesus, atrasti ekonominius dėsnius ir dėsningumus, kurių nepaisymas skaudžiai atsiliepia visam šalies ūkiui.

Ekonomikos teorija priskiriama prie socialinių mokslų, kadangi nagrinėja žmonių elgseną. Kaip žinome, žmonių elgseną, tik kitus jos aspektus, nagrinėja ir tokie socialiniai mokslai, kaip psichologija, sociologija, antropologija ar politologija. Ekonomikos teorijos tyrinėjimų objektas – žmonių elgsena (motyvai, sprendimai ir jų rezultatai), siekiant kuo geriau patenkinti savo poreikius. Iš esmės, tai mokslas apie tai, kaip žmonės ir visuomenės daro **sprendimus** ūkinėje veikloje: kokie yra jų motyvai, paskatos bei tikėtini rezultatai; kaip jie **pasirenka**, ką ir kaip gaminti, kaip naudoti turimus išteklius, kad visuomenės ir jos narių gerovė būtų kuo didesnė. Įvairiuose ekonomikos teorijos vadovėliuose rasime šiek tiek besiskiriančius ekonomikos teorijos apibrėžimus, bet jų esminę mintį galėtume suformuluoti tokiu būdu:

Ekonomikos teorija yra mokslas, kuris tiria ir aprašo, kaip žmonės ir visuomenės naudoja ribotus išteklius, siekdami patenkinti savo neribotus poreikius. Akivaizdu, kad jeigu poreikiai yra neriboti, o ištekliai jų tenkinimui – riboti, susiduriame su poreikių ir jų tenkinimo galimybių pasirinkimo problema. Galime sakyti, kad **ekonomikos teorija yra mokslas apie galimybes ir pasirinkimą**. Aptarkime plačiau išteklių ribotumo ir stygiaus problemas.

2. IŠTEKLIŲ STYGIUS IR PASIRINKIMO PROBLEMA

Ištekliais vadiname tai, kas potencialiai gali dalyvauti gėrybių kūrimo procese. Ekonomistai išteklius grupuoja į tris pagrindines kategorijas: **darbas** (darbo jėga – fiziniai ir protiniai žmonių sugebėjimai), **žemė** (gamtiniai ištekliai: žemė, naudingosios iškasenos, miškai, upės, ir pan.) ir **kapitalas** (fizinis - mašinos, įrengimai, pastatai, komunikacijos priemonės, transportas, medžiagos, bei finansinis - investicijos, pinigai, skirti fizinio kapitalo įsigijimui). Kai kurie ekonomistai išskiria ir ketvirtą išteklių kategoriją – **verslumą** – ypatingus žmogaus sugebėjimus organizuoti prekių ir paslaugų gamybą, sėkmingai derinti kitus išteklius darbo procese, diegti naujoves ir nebijoti rizikos, tačiau kiti ekonomistai šiuos sugebėjimus priskiria darbo ištekliams.

Dauguma išteklių, naudojamų gėrybių gamybai, yra **riboti**. Tai reiškia, kad kiekvienu duotu laikotarpiu žmogus arba visuomenė disponuoja tik tam tikru kiekiu, kokybe ir įvairove kokių nors išteklių. Pavyzdžiui, žmogus turi tam tikrą kiekį pinigų, laiko, kurį turi dalinti darbui ir poilsiui, sugebėjimų. Kokios nors šalies galimybes riboja tam tikro dydžio teritorija, klimatinės sąlygos, žemės turtų gausa, darbingų gyventojų skaičius bei jų išsilavinimas, ir pan.

Gėrybėmis vadinsime vartojimo objektus, tenkinančius žmogaus poreikius. Gėrybės gali būti **laisvosios** (saulės šviesa, lietus, vėjas), kurias galime vartoti neribotai ir kurių nereikia gaminti, naudojant ribotus išteklius. Tačiau tokių gėrybių yra labai mažai, ir jos nėra ekonomikos mokslo tyrinėjimų objektas, kadangi nėra susijusios su žmonių ekonomine veikla. Dažniausiai susiduriame su **ekonominėmis** gėrybėmis, kurios yra žmonių ekonominės veiklos rezultatas. Tai **prekės** ir **paslaugos**, kurios gaminamos arba teikiamos naudojant ribotus išteklius, todėl ir pačios yra **ribotos**, o vartoti jas

galime tik atidavę mainais savo nuosavybėje turimus išteklius arba kitas ekonomines gėrybes.

Svarbiausias skiriamasis ekonominės gėrybės požymis yra tai, kad ji turi **kainą**.

Žmonės dalyvauja ūkinėje veikloje tam, kad galėtų patenkinti savo įvairiausius poreikius. Poreikių patenkinimui reikalingos įvairios gėrybės, tiek materialinės, tiek ir dvasinės, kurias reikia susikurti patiems arba išmainyti su kitais gėrybių kūrėjais. Štai čia ir susiduriame su **išteklių stygiaus problema**, kurią ekonomistai vadina **pagrindine ekonomikos problema - konfliktu tarp neribotų žmonių poreikių ir ribotų išteklių**. Jeigu kiekvienas visuomenės narys galėtų turėti ar pasiimti tiek ir tokių gėrybių, kiek ir kokių jis pageidauja, nebūtų jokios problemos ir nereikėtų ekonomikos mokslo. Bet tam, kad kažką gautum, turi kažką atiduoti – laiką, pinigus, kitus materialinius išteklius, o šie, deja, yra **riboti**, tiek visos visuomenės, tiek ir atskiro individo atžvilgiu, todėl kiekvienu atveju tenka **išrikiuoti** poreikius pagal jų svarbą ir **pasirinkti**, kuriuos iš jų tenkinti dabar, o kurie dar gali palaukti. Pasirinkti tenka ir ribotų išteklių panaudojimo būdus, kadangi bet kuri išteklių galima panaudoti įvairiai, priklausomai nuo pasirinkto tikslo. Paprasčiausias išteklių stygiaus pavyzdys gali būti pinigai, kurių beveik visada yra mažiau, negu norėtusi, o taip pat – laikas, kurio nepakanka tam, kad galėtum nuveikti visas norimas veiklas. Pavyzdžiui, turi bilietą į kiną, o draugai kviečia važiuoti prie ežero. Akivaizdu, kad teks pasirinkti vieną arba kitą malonumą.

Reikia pabrėžti, kad kalbame ne apie tai, kad kokių nors išteklių šalis ar žmogus turi mažai – juk yra turtingų šalių ir turtingų žmonių. Problema yra ta, kad išteklių nepakanka, kad galima būtų laisvai ir be rūpesčių tenkinti visus poreikius. Tai reiškia, kad siekdami patenkinti savo poreikius, visuomenės nariai turi atsižvelgti į tai, kiek ir kokių išteklių jie turi, ir taip paskirstyti juos įvairių gėrybių gamybai, kad gautų kuo daugiau naudos. Jeigu išteklių nebūtų riboti, galima būtų gaminti ir vartoti bet kokios gėrybės bet kokią kiekį, bet esant išteklių stygiui, reikia **pasirinkti** - kas šiuo momentu yra svarbiau, kokių gėrybių gamybai skirti daugiau išteklių, kurių - mažiau, ar daugiau vartoti šiandien, ar investuoti, tikintis didesnio vartojimo ateityje, ir pan.

Pasirinkimo būtinybė reiškia, kad kažko tenka atsisakyti, t.y. kiekvienas pasirinkimas turi savo kainą. Jeigu pasirinkote kiną, praradote malonumą pabendrauti su draugais, pasimaudyti, pabūti grynam ore. Tai jūsų pasirinkimo kaina. Ekonomistai tai vadina **alternatyviaisiais** arba **galimybės kaštais**. Vartojimo procese kažkokios gėrybės alternatyvieji kaštai yra ta nauda, kurios negavome, pasirinkę vartoti kitą gėrybę. Kai kalbame apie įvairius išteklių panaudojimo variantus, t.y. pagaminome vienokią gėrybę, nors su tais pačiais išteklių galėjome pagaminti ir kitą gėrybę, alternatyviaisiais kaštais laikome nepagamintosios gėrybės vertę. **Alternatyviaisiais kokios nors gėrybės pagaminimo kaštais laikome vertę kitų gėrybių, kurios galėjo būti pagamintos, jeigu išteklių būtų buvę panaudoti kitaip**. Pavyzdžiui, sodininkas savo sklype augina bulves, nors galėtų auginti ir pomidorus. Taigi, alternatyvieji bulvių auginimo kaštai šiuo atveju yra tos pajamos, kurias sodininkas galėjo gauti užauginęs ir pardavęs turguje pomidorus.

Alternatyviųjų kaštų kategorija yra labai svarbi ekonomikoje. Iš esmės, kalba eina apie tai, kad prieš darydami kokį nors sprendimą žmonės lygina tarpusavyje įvairių variantų naudingumą ir pasirenka tą, kuris jam yra naudingiausias. Pavyzdžiui, jeigu variantas A atneš daugiau naudos (pajamų, pasitenkinimo, malonumo) negu variantas B, tai reiškia, kad pasirinkę A prarasime mažiau, negu pasirinkę B, arba, ekonomistų kalba tariant, varianto A alternatyvieji kaštai yra mažesni, negu varianto B. Tarkim, kad verslininko Antano pelnas per mėnesį yra 2000 litų. Visai neblogai, ar ne? Tačiau jis žino, kad dirbdamas UAB „Verslas“ jis uždirbtų 2500 Lt. Atsiribojus nuo visų kitų veiksmų ir motyvų, galima būtų teigti, kad pasirinkęs nuosavą verslą Antanas praranda galimybę gauti darbo užmokestį kitoje įmonėje, t.y. kad nuosavo verslo organizavimo alternatyvieji kaštai Antanui yra 2500 Lt. Atitinkamai, darbo kitoje įmonėje alternatyvieji kaštai yra 2000 Lt. Iš tikrųjų, nežinome ką nuspręs Antanas, bet ekonomistas pasakytų, kad turint galimybę pasirinkti, reikia rinktis tokią veiklą, kurios alternatyvieji kaštai mažiausi.

Kiekviena ekonominė gėrybė turi alternatyviuosius kaštus, kadangi prekės ar paslaugos pagaminimas reikalauja ribotų išteklių, kurie galėtų būti panaudoti ir kitur.

Išteklių ribotumas verčia visuomenės ieškoti būdų, kaip juos taupiai ir tikslingai naudoti, kad visuomenės narių poreikiai būtų tenkinami kuo geriau ir kuo didesne apimtimi. Gamintojai turi būti suinteresuoti taikyti pažangias išteklius taupančias technologijas, naudoti pigesnes žaliavas, geriau organizuoti gamybos procesus, kad prekės savikaina būtų kuo mažesnė, arba, kitaip tariant, siekti **gamybos efektyvumo**. Tuo būdu galima tikėtis, kad iš to paties kiekio ribotų išteklių bus pagaminta daugiau prekių, tenkinančių vartotojų poreikius. Visuomenės, o ne tik atskiro gamintojo, požiūriu

taupus ribotų išteklių panaudojimas yra susijęs ir su kita efektyvumo samprata – **išteklių paskirstymo efektyvumu**, kurio siekiama skatinant gaminti tiek ir tokių prekių, kiek ir kokių nori vartotojai, kad ištekliai nebūtų švaistomi, gaminant niekam nereikalingas gėrybes ar kokių nors gėrybių per daug, nes tada neturėsime jų pakankamai kitų gėrybių gamybai.

Ekonomikos mokslas tiria, kaip skirtingos visuomenės sprendžia išteklių stygiaus problemą. Tuo tikslu bet kokia visuomenė kasdien turi spręsti tris klausimus, kurie yra vadinami **pagrindiniais ekonomikos klausimais**:

- 1) ką gaminti? – kiek ir kokių gėrybių (kokį gėrybių rinkinį) pagaminti, kad visos visuomenės ir kiekvieno jos nario poreikiai būtų kuo geriau patenkinti.
- 2) kaip gaminti? – kokius gamybos būdus, technologijas pasirinkti, kiek ir kokiomis proporcijomis naudoti išteklius, kad būtų pagaminta didžiausia galima produkcijos apimtis.
- 3) kam gaminti? – kas bus pagamintų gėrybių vartotojas, t.y. kaip paskirstyti pagamintus produktus visuomenės nariams, kad šis paskirstymas būtų teisingas ir efektyvus.

3. EKONOMINIŲ SISTEMŲ ĮVAIROVĖ

Ekonominė sistema – tai visuomenės tikslų, įstatymų, ekonominių paskatų visuma, reguliuojanti ekonominius žmonių tarpusavio santykius ir įgalinanti spręsti pagrindinius ekonomikos klausimus. Kiekvienoje ekonominėje sistemoje vyrauja tam tikri ekonominių problemų sprendimo būdai, kaip antai tradicijos, brutali jėga, pirmumo teisė, autoritetas arba komandavimas, rinkos dėsniai, ir pan. Pagal tai, kokie būdai naudojami, galime atpažinti **tradicines, komandines ir rinkos ekonomines sistemas**, kurios, kaip suprasite vėliau, visiškai grynu pavidalu retai egzistuoja. Dažniausiai įvairūs ekonominių problemų sprendimo būdai yra derinami tarpusavyje, ir tuo pagrindu formuojasi **mišriosios ekonominės sistemos**. Trumpai aptarkime, kaip paminėtose ekonominėse sistemose yra sprendžiami **pagrindiniai ekonomikos klausimai**.

Tradicinėje ekonomikoje remiamasi papročiais, tradicijomis. Šios ekonominės sistemos pavyzdžių reikėtų ieškoti praeityje, feodalizme, tačiau žinome, kad ir šiuolaikiniame pasaulyje vis dar galime sutikti feodalizmo liekanų. Pavyzdys – kastos Indijoje, kai žmonės, priklausantys skirtingoms kastoms, negali pasirinkti norimo darbo ar veiklos. Pavyzdžių, kai darant ekonominius sprendimus remiamasi tradicijomis, rasime ir daugelyje išsivysčiusių šalių. Ryškiausias jų – moterų diskriminacija, taip vadinamos „vyriškos“ ir „moteriškos“ profesijos. Visuotinai pripažįstama, kad tradicinė ekonomika yra labai neefektyvus būdas spręsti pagrindinius ekonominius klausimus: ką gaminti? – tą, ką visada gaminome; kaip gaminti? – kaip nurodo tradicijos; kam gaminti? – karaliui, feodalams, aukštuomenei, o jie padalins kitiems taip, kaip norės.

Komandinė (arba planinė) ekonomika remiasi valstybės autoritetu, darant visus ekonominius sprendimus ir atsakant į pagrindinius ekonomikos klausimus, kadangi valstybė yra visų išteklių savininkas. Artimais pavyzdžiais galėtų tarnauti buvusios socialistinės šalys (Tarybų Sąjunga, kai kurios Rytų Europos šalys, Kinija), kuriose dominavo vyriausybės autoritetas. Komandiniai ūkiai pripažįsta tik ribotą privačią nuosavybę (asmeniniai reikmenys). Vyriausybė sprendžia, kiek ir kokios gėrybės turi būti gaminamos, kaip paskirstomos, kiek išteklių turi būti skirta sunkiajai pramonei ir karinėms reikmėms, o kiek – vartojimo reikmenims gaminti, netgi – kokios technologijos, žaliavos ir medžiagos turi būti naudojamos gamyboje, ir kokiomis proporcijomis.

Komandiniai ūkiai kai kurias ekonomines problemas sprendžia labai gerai, pavyzdžiui, kaip paskirstyti išteklius tarp investicijų į gamybą ir vartojimo reikmenų, kad būtų užtikrintas ekonomikos augimas. Tačiau centralizuotos valdžios nuorodos, kiek ir kokių prekių gaminti, remiasi nepakankama ir dažnai nepatikima informacija, todėl visuomenės narių poreikiai tenkinami blogai. Gamybos efektyvumas taip pat nėra užtikrinamas, kadangi iš centro sunku tiksliai numatyti, kiek ir kokių investicijų, žaliavų, įrankių reikia konkrečiai ūmonei.

Rinkos ekonomikoje pagrindinius ekonomikos klausimus sprendžia rinka. Rinkos dalyviai, pirkėjai ir pardavėjai, rinkos santykiuose vadovaujasi savo asmeniniais interesais ir daro ekonominius sprendimus, atsiliepdami į rinkos signalus. Jeigu komandinį ūkį galime laikyti centralizuotos sistemos kraštutiniu, tai rinkos ekonomika yra kitas – decentralizuotos ekonomikos kraštutinitumas, kai valstybė nevaizina jokio reikšmingesnio vaidmens ekonomikoje.

Kadangi rinkos dalyviai yra išteklių savininkai, jie patys sprendžia, ką ir kaip jie gamins, kam parduos ar skolins savo turimus išteklius mainais į pajamas, reaguodami į rinkos jiems teikiamą

informaciją apie kainas ir jų kitimą. Jeigu kokios nors prekės kaina kyla, tai reiškia, kad vartotojai jos nori daugiau. Taigi, kainos signalizuoja gamintojui, ką gaminti. Jeigu jis sugebės pagaminti prekę su mažesne savikaina, negu yra jos kaina rinkoje, tai gaus pelną, o tai reiškia, kad rinka skatina gamintoją gaminti efektyviai. Į klausimą „kam gaminti?“ rinka atsako labai paprastai – tam, kas gali nupirkti. Rinkai nerūpi, kad kokie nors visuomenės nariai neturi pakankamai išteklių ar prarado juos dėl amžiaus ar negalios, todėl čia galimas nedarbas ir skurdas, susiduriama su pajamų paskirstymo teisingumo problema. Valstybės vaidmuo tokioje sistemoje minimalus – žmonių ir nuosavybės apsauga, įvairių teisinių problemų sprendimas, ir pan.

Absoliuti dauguma pasaulio šalių pasižymi **mišria ekonomine sistema**, kurioje rinkos ekonomika derinama su didesniu ar mažesniu valstybės vaidmeniu bei tradicinės ekonomikos elementais. Koks yra rinkos ir valstybės vaidmens santykis, priklauso nuo kiekvienos šalies pagrindinių socialinių vertybių sistemos. Tiek ekonomikos teorija, tiek pasaulinis patyrimas įrodė, kad efektyviausia yra tokia mišri ekonominė sistema, kurioje vyrauja ne komandiniai, o rinkos santykiai.

4. MIKROEKONOMIKA IR MAKROEKONOMIKA

Ekonomikos teorija susideda iš dviejų pagrindinių dalių – **mikroekonomikos ir makroekonomikos**.

Mikroekonomika tiria **elementus**, iš kurių susideda ekonominė sistema, jų tarpusavio sąveiką, priežastinius ir pasekminius ryšius. Mikroekonomika nagrinėja atskirų ūkio šakų ir atskirų rinkų funkcionavimą, o taip pat rinkos dalyvių – gamintojų ir vartotojų – veiklą ir elgseną rinkoje. Pagrindinis mikroekonomikos tikslas – atskleisti rinkos veikimo mechanizmą ir nustatyti rinkos dalyvių elgsenos motyvus, pasekmes bei rezultatus įvairiose rinkose. Mikroekonomikos tyrimo objektai:

1) **namų ūkis** – tai individas arba individų grupė, turinti bendrą išteklių nuosavybę ir bendrai sprendžianti ekonomines, pavyzdžiui – vartojimo, problemas. Namų ūkis, iš vienos pusės, yra gamintojų teikiamų prekių ir paslaugų pirkėjas bei vartotojas, o iš kitos pusės – gamybos išteklių (pavyzdžiui – darbo jėgos) pardavėjas arba skolintojas. Gautas pajamas namų ūkis išleidžia prekėms ir paslaugoms pirkti. Namų ūkio elgsenos ir sprendimų nagrinėjimas padeda suprasti, kaip formuojasi įvairių prekių ir paslaugų paklausa, kokie veiksniai ją lemia ir keičia, o taip pat – kokie veiksniai apsprendžia išteklių pasiūlą;

2) **firma** – tai ūkinis vienetas, kuris organizuoja gamybą, pirkdamas išteklius, sujungdamas juos produkto gamyboje, ir parduoda produkciją namų ūkiams. Pagrindiniai firmų tipai yra individuali įmonė, ūkinė bendrija ir bendrovė (korporacija). Firmos elgsenos nagrinėjimas paaiškina, kaip firma sprendžia, kokią prekę ir kiek gaminti, kiek ir kokių išteklių įsigyti, už kokią kainą pasiūlyti prekę vartotojui;

3) **rinka** – tai ekonominis mainų tarp pirkėjų ir pardavėjų mechanizmas, skatinantis ir koordinuojantis atskirų rinkos dalyvių veiklą bei jų interesus. Nagrinėdami prekę ar išteklius rinką išsiaiškinsime, kaip paklausos ir pasiūlos sąveikoje formuojasi rinkos kaina, kokią įtaką kainai daro firmų tarpusavio konkurencija;

4) **valstybės institucijos** – ekonominės politikos formavimo ir reguliavimo organai, kurių veikla turi įtakos namų ūkių, firmų ir rinkų funkcionavimui.

Makroekonomika tiria ekonomiką kaip vieningą visumą, organišką sistemą. Ji nagrinėja infliaciją, nedarbą, ekonomikos augimą, visumines išlaidas, visuminę paklausą ir pasiūlą, aiškina ekonomikos ciklinius svyravimus. Jos objektas taip pat yra pinigai, jų funkcijos, bankų sistemos funkcionavimas ir jos vykdoma monetarinė politika. Makroekonomika aiškina, kodėl tautos prekiauja, kodėl naudojama laisvoji ir protekcionistinė prekyba, koks valiutų kursas ir kodėl jis toks. Makroekonominiai modeliai ir jų pagrindu atliekamos ekonominių reiškinių vystymosi prognozės plačiai naudojamos tiek valstybės, tiek ir didelių korporacijų ekonominės politikos ir strateginių vystymosi planų formavimui.

5. POZITYVINĖ IR NORMATYVINĖ TEORIJA

Ekonomikos teorijoje turime skirti jos **pozityvinę ir normatyvinę kryptį**.

Pozityvinė ekonomika - tai *realių ekonominių reiškinių analizė, jų aiškinimas ir aprašymas, besiremiantis faktine medžiaga*. Jos tikslas yra ištirti ir paaiškinti visuomenės ekonominę veiklą,

parodyti, kaip veikia šalies ūkis. Pozityvinė ekonomika atsako į klausimus: koks šiuo metu Lietuvoje yra vidutinis darbo užmokestis? Koks jis buvo 2000 metais? Kodėl egzistuoja pajamų skirtumai tarp įvairių gyventojų grupių? Kokių amžiaus grupių gyventojai daugiau naudojami medicininiams paslaugoms? Bandydami atsakyti į šiuos klausimus, ekonomistai analizuoja ekonominius reiškinius, nustatinėja veiksnius ir vertina jų įtaką, pateikia skaičiavimus ir lyginimus. Dėl pozityvinių teiginių retai kada ginčijamasi, kadangi jie atspindi objektyvią tiesą.

Remdamasi ekonominių reiškinių ir faktų analize, pozityvinė teorija siekia nustatyti ekonominius dėsnius ir dėsningumus. *Ekonomikos dėsnis – tai objektyviai būtinas ekonominių reiškinių ir procesų tarpusavio ryšys, pasižymintis santykių pastovumu ir pasikartojantis, esant toms pačioms sąlygoms.* Beje, apibrėžimo nuoroda į „tas pačias sąlygas“, turint galvoje, kad ekonomikoje praktiškai neįmanoma atkartoti tų pačių sąlygų, nes procesai be galo dinamiški, parodo, kad ekonominiai dėsniai nėra tokie tvirti ir tikslūs, kaip gamtos dėsniai. Pavyzdžiui, paklausos dėsnis, su kuriuo susipažinsite vėliau, parodo atvirkštinį ryšį tarp prekės kainos ir jos išigyjamo kiekio. Tai nereiškia, kad kiekvienas žmogus visada pirks daugiau kažkokios prekės, jeigu jos kaina sumažės. Minėtas dėsnis kalba apie vidutinio, tipiško pirkėjo elgesį arba apie pasikartojančią vartotojų daugumos reakciją į kainų pokyčius. Prekybininkas, organizuodamas eilinę „akciją“, tvirtai žino, kad šios prekės jis parduos daugiau.

Labai svarbi pozityvinės ekonomikos funkcija yra **prognozės**. Nustatę ir išmatavę ryšius tarp veiksnių, ekonominius dėsnius ir dėsningumus, galime numatyti, kaip keisis ekonominis reiškinys, pasikeitus sąlygoms ar aplinkybėms. Pavyzdžiui, kiek padidės biudžeto pajamos, jeigu bus padidintas pajamų mokestis? Kas atsitiks su infliacija, jeigu padidės minimalus darbo užmokestis?

Ekonomistai, dirbantys pozityvinės ekonomikos srityje, atlieka bešališką ekonominių reiškinių analizę ir pateikia objektyvius rezultatus, tačiau nesiima vertinti, ar šie rezultatai yra geri, naudingi visuomenei ir ką reikėtų daryti, kad situacija pagerėtų. Tai atlieka **normatyvinės ekonomikos** atstovai, dažnai – ne tik ekonomistai, bet ir politikai, valstybės veikėjai, vyriausybės atstovai, kurie, remdamiesi subjektyviais požiūriais bei vertinimais, nagrinėja, kaip turi veikti ir kokia turi būti ekonomika, siūlo įvairius veiklos receptus. *Normatyvinė ekonomika, remdamasi pozityvinės ekonomikos nustatytais faktais, vertina ir rekomenduoja įvairius ekonominius sprendimus.* Pozityvinė ekonomika nurodo problemą, o normatyvinė – siūlo, kaip ją galima būtų išspręsti. Pavyzdžiui, nustatyta, kad vyresnio amžiaus žmonės medicininiams paslaugoms išleidžia žymiai daugiau pinigų, negu kitų amžiaus grupių nariai. Šis teiginys tik nurodo problemą ir yra pozityvinis. Dabar normatyvinė ekonomika turėtų pasiūlyti, kaip spręsti šią problemą: ar valstybė turėtų didinti pensijas, ar kompensuoti pensininkams didesnę dalį vaistų kainos, ar garantuoti tam tikro amžiaus žmonėms nemokamą gydymą, ir pan. Pozityvinė ekonomika atsako į klausimą **kas bus, jeigu...**, o normatyvinė – **kas geriau ar kaip turi būti?** Atsakymai į pastaruosius klausimus žymiu mastu priklauso nuo to, kokios yra ekonomistų ar kitų normatyvinės ekonomikos atstovų pažiūros, pavyzdžiui, ar jie yra rinkos santykių, ar didesnio valstybės vaidmens ekonomikoje šalininkai.

6. EKONOMIKOS TEORIJOS METODAI IR JŲ YPATYBĖS

Ekonomikos teorija, kaip ir kiti mokslai, naudoja tam tikrų tyrimo metodų visumą. *Metodas – reiškinių tyrimo būdas.* Pirmiausiai atliekamas tiriamo reiškinio **stebėjimas**, faktų rinkimas, jų istorinis palyginimas. Pavyzdžiui, tiriant tokį ekonominį reiškinį, kaip infliacija, labai pravartu susipažinti su praeityje, kitose šalyse buvusių infliacijų priežastimis, pasekmėmis bei priemonėmis, kurios padėjo jas pažaboti. Toliau atliekama kruopšti surinktų faktų **statistinė** bei **ekonominė analizė**, pasitelkiant ekonominius rodiklius bei kintamuosius, juos grupuojant, lyginant tarpusavyje, skaidant į smulkesnius elementus, ir pan. Ekonominio reiškinio stebėjimo ir analizės rezultatus apibendrina **teorijos**, kurios ne tik aprašo ekonominį reiškinį, bet ir išryškina pagrindinius veiksnius, darančius tiesioginę ar atvirkštinę įtaką nagrinėjamam reiškiniui, atskleidžia esminius ryšius tarp šių veiksnių ir pan. *Teorija – tai susisteminta sąvokų, koncepcijų bei hipotezių visuma.* Reikia pastebėti, kad ekonomikos teorijoje daugiau nei kituose socialiniuose moksluose reiškiniai yra aprašomi matematinėmis priemonėmis, skaičių pagalba, leidžiančių išmatuoti veiksnių ryšį ir nustatyti jų kiekybinę priklausomybę. Teorijos teisingumą turėtų patvirtinti **eksperimentai**, rezultatai, gauti patikrinus teorijas praktikoje, tačiau, skirtingai nuo gamtos mokslų atstovų, ekonomistams žymiai sunkiau tiek patikrinti teorijas, tiek ir jų pagrindu prognozuoti ekonominius reiškinius, kadangi dažniausiai neįmanoma atlikti ekonominių

eksperimentų, kurie remiasi nuolat besikeičiančia žmonių elgsena. Studijuodami mikroekonomiką susipažinsite su tokiomis teorijomis, kaip **vartotojo elgsena, gamintojo (firmos) elgsena**, ir pan. Pastebėsite, kad pagrindinis mikroekonominių tyrinėjimų objektas – individas, ne biologine, bet socialine prasme. Ekonominė sistema įgauna prasmę tada, kai pavyksta išsiaiškinti, kodėl ir kaip žmonės, atskiri individai, daro vienokius ar kitokius ekonominius sprendimus.

Kadangi realus ekonominis gyvenimas yra labai sudėtingas, ekonominių reiškinių analizei pasitelkiami **modeliai**. ***Ekonominis modelis – tai supaprastintas realios ekonominio gyvenimo situacijos pavaizdavimas, naudojamas prognozuoti vieno ar kelių ekonominių veiksnių pasikeitimo įtaką kitiems ekonominiams veiksniams.*** Šiame apibrėžime ypač akcentuojame žodį *supaprastintas*. Pagalvokite, ar galėtume naudotis žemėlapiu, jei jo mastelis būtų 1:1? Lygiai tas pat atsitiktų ir su ekonominiu modeliu, kuriame bandytume pateikti absoliučiai visus tikrovės aspektus. Modelio galia ir glūdi tame, kad ekonomistas, siekiantis pažinti ekonominio reiškinių esmę, atsiriboja nuo įvairių nereikšmingų detalių ir sutelkia visą dėmesį svarbiausiems ekonominės tikrovės elementams. Nagrinėjant ekonominį reiškinį, stengiamasi išskirti svarbiausius veiksnus, paliekant nuošalyje, abstrahuojantis nuo nereikšmingų veiksnių, kurie neturi įtakos sprendžiamai problemai. ***Abstrahavimas – tiriamojo objekto mažiau reikšmingų, laikinų, atsitiktinių bruožų, ryšių bei veiksnių ignoravimas, siekiant išskirti ir susikoncentruoti į svarbiausius, reikšmingiausius, tipiškus ir pastovius objekto bruožus bei veiksnus.*** Abstrakcijos lygis priklauso nuo užsibrėžto tikslo. Labai taiklus yra šio metodo palyginimas su mikroskopu: abstrahavimas padeda išskirti pačią ekonominio reiškinių esmę ir tuo būdu giliau jį iširti.

Ekonominio modelio ruošimas apima kelis etapus:

- 1) ekonominio reiškinių analizė, padedanti nustatyti pagrindinius ekonominius veiksnus, jų tarpusavio sąveiką ir bei įtaką tam reiškiniui;
- 2) modelio konstravimas;
- 3) modelio patikrinimas statistinių duomenų pagalba.

Konstruojant modelį labai svarbu yra teisingai parinkti supaprastinančias prielaidas. Dažniausiai pageidaujame, kad modelis, kurį taikysime ekonominei situacijai tirti, būtų pats paprasčiausias tikrovės atspindys. Vėliau jį galime papildyti vis sudėtingesniais ryšiais bei aplinkybėmis, ir tuo būdu tyrimui naudoti žymiai kompleksiškesnį ir, tikėsimės, labiau artimą tikrovei modelį.

Ekonominiuose modeliuose **prielaida** yra tam tikra sąlyga, kuri nebūtinai atitinka tikrovę, bet mums reikalinga, kad atsiribotume nuo konkrečiai analizei nereikšmingų dalykų arba sukurtume pageidaujamą aplinką. Darydami prielaidą mes sakome: „Tarkime, kad ...“ Pavyzdžiui, tarkime, kad visą savaitę oras bus šiltas ir saulėtas. Konstruodami ekonominius modelius darysime daug įvairių prielaidų, kurių svarbiausia ir dažniausiai mikroekonomikoje pasitaikanti yra, taip vadinama, **ceteris paribus** prielaida, išvertus iš lotynų kalbos - **kiti veiksniai nekinta**. Kai nustatome pagrindinius veiksnus, kurių įtaką ekonominiams reiškiniams norime iširti modelio pagalba, norime sužinoti kiekvieno iš jų įtakos dydį. Todėl pasirenkame vieną ir darome prielaidą, kad kiti veiksniai nekinta. Pavyzdžiui, sužinosime, kad vartotojų paklausą kokiai nors prekei veikia daug veiksnių – pomėgiai, pajamų dydis, ateities lūkesčiai, vartotojų skaičius, pačios prekės ir kitų prekių kainos, ir t.t. Tačiau norėdami išsiaiškinti tik šios prekės kainos pasikeitimo įtaką, tarsime, kad kiti veiksniai nekinta.

Kai modelis paruoštas, jį patogiu naudoti, nagrinėjant konkrečią ekonominę situaciją, stebint, kokią įtaką gali daryti vieno ar kito veiksnio pokyčiai, prognozuojant tikėtiną rezultatą. Mikroekonomikos kursas, kurį jūs išklausysite, kaip tik ir remiasi ekonominių modelių konstravimu bei jų naudojimu ekonominėms teorijoms pagrįsti.

7. GAMYBOS GALIMYBIŲ MODELIS

Kaip ekonominio modelio konstravimo ir naudojimo pavyzdį panagrinėkime labai supaprastintą hipotetinį **gamybos galimybių** modelį, kurio pagalba galime aptarti ir geriau suprasti aukščiau pateiktą medžiagą. Nagrinėsime abstrakčios šalies ūkį, jos turimus ribotus išteklius bei prekių gamybos galimybes. Suprantama, kad kiekvienos šalies ūkyje, siekiant patenkinti ekonominius poreikius, gaminama labai daug įvairiausių gėrybių – prekių ir paslaugų. Tačiau konstruodami gamybos galimybių modelį, padarykime prielaidą, kad ūkyje gaminamos tik dvi gėrybės – A ir B. Beje, prielaidą, kad ūkyje yra du vartotojai, ar du gamintojai, ar dvi prekės darysime beveik visuose mikroekonomikos kurse naudojamuose modeliuose tam, kad modelį galėtume atvaizduoti grafiškai. Kyla abejonė – ar toks

radikalus supaprastinimas nepaverčia modelio beprasmiu? Pamatysime, kad norint atsakyti į keliamus klausimus, toks supaprastinimas yra visiškai tinkamas, juo labiau, kad mikroekonomikoje koncentruojame dėmesį į pavienius elementus, pavyzdžiui – vieną konkrečią prekę. Tokiu atveju galime įsivaizduoti, kad viena iš dviejų prekių yra mūsų nagrinėjama konkreti prekė, o kita – visos likusios prekės, kurios yra gaminamos ūkyje.

Gamybos galimybių modelis yra vadinamas **gamybos galimybių riba**. *Gamybos galimybių riba - tai supaprastintas ūkio modelis, kuris atspindi maksimalią dviejų gėrybių gamybos apimtį, panaudojant visus turimus išteklius ir pažangiausią technologiją.*

Taigi, pirmiausiai padarykime keletą tikrovę supaprastinančių prielaidų:

- 1) ūkyje yra gaminamos tik dvi gėrybės, gėrybė A ir gėrybė B;
- 2) šių gėrybių gamybai panaudojami visi ūkyje turimi ekonominiai ištekliai;
- 3) išteklių apimtis bei gamybos technologija nekinta.

Turėdami tam tikrą ribotą išteklių kiekį, galime gaminti arba A, arba B, arba abi gėrybes tam tikromis proporcijomis. Tarkime, kad apskaičiuojame ir pateikiame lentelėje keletą variantų (galimybių), kiek daugiausiai vienos ir kitos gėrybės galime pagaminti, įvairiai paskirstydami ribotus išteklius jų gamybai.

1 lentelė. **Gėrybių A ir B gamybos galimybės, panaudojant visus turimus išteklius**

Galimybės	A, vnt.	B, vnt.
1	0	15
2	1	14
3	2	12
4	3	9
5	4	5
6	5	0

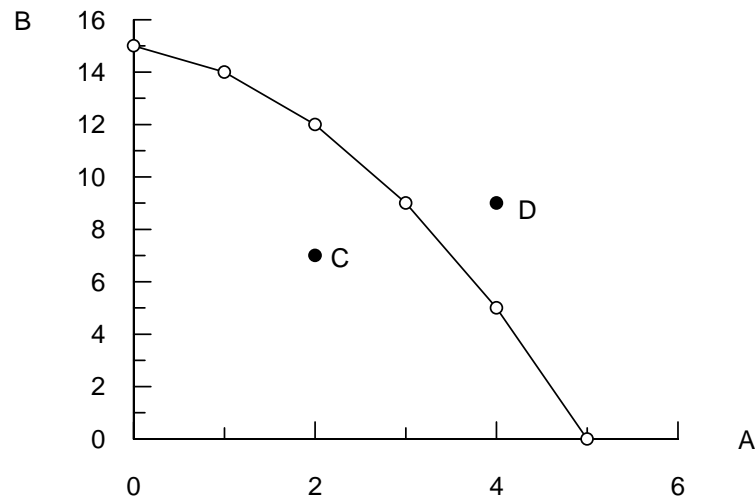
Matome, kad jeigu visus šalyje turimus ribotus išteklius panaudosime A gėrybės gamybai (galimybė Nr. 6), tai pagaminsime jos 5 vienetus, bet visai negaminsime B gėrybės. Ir atvirkščiai, jeigu visus išteklius skirsime B gėrybės gamybai (galimybė Nr. 1), pagaminsime jos 15 vienetų, tačiau neturėsime A. Kitos lentelėje pateiktos galimybės rodo, kiek A ir B galėtume pagaminti, jeigu tam tikrą dalį išteklių skirtume ir vienos, ir kitos gėrybės gamybai.

Norėdami grafiškai atvaizduoti gamybos galimybių modelį, pasirinkime koordinačių sistemą, kurios horizontalioje ašyje atidėkime gėrybės A gamybos apimtį, o vertikalioje – gėrybės B. Koordinačių sistemoje raskime taškus, rodančius įvairius abiejų gėrybių pagaminimo variantus, naudojant visus turimus išteklius. Sujungę šiuos taškus gauname kreivę, kuri yra vadinama **gamybos galimybių kreive**. Gamybos galimybių kreivė reiškia gamybos galimybių ribą (GGR), kadangi kiekvienas šios kreivės taškas parodo, kiek daugiausiai galima pagaminti vienos ir/ar kitos gėrybės, panaudojant visus turimus išteklius ir pažangiausią technologiją (žr. **grafiką**).

Kaip jau minėjau, šio modelio pagalba galime aptarti keletą pagrindinių neoklasikinės ekonomikos idėjų, kuriomis remiasi šiuolaikinė teorinė ekonomika:

1) išteklių ribotumo problema: kiekvienu konkrečiu laikotarpiu, turėdama tik tam tikrą kiekį išteklių, šalis negali gaminti be galo daug ir vienos, ir kitos gėrybės. Pasižiūrėkite į grafiką: plotas į kairę nuo GGR yra vadinamas **gamybos galimybių aibe**, o šios aibės kraštas yra GGR. Bet kurį A ir B gėrybių derinį, kurį parodytų taškas aibėje (pavyzdžiui, C) arba kreivėje, galima pagaminti su turimais ištekliais, tačiau pasirinkus šių gėrybių derinį atspindintį tašką į dešinę nuo GGR (pavyzdžiui, D), t.y. už aibės ribų, akivaizdu, kad turimų išteklių jam pagaminti nepakanka;

1 grafikas. Gamybos galimybių riba

2) pasirinkimo būtinybė: kadangi negalime kiekvienos gėrybės gaminti tiek, kiek norėtume, turime pasirinkti, kiek A ir kiek B norime pagaminti su turimais ištekliais. Pavyzdžiui, gaminame tik B gėrybę (taškas, kuriame GGR kerta vertikaliają ašį), bet norėtume gaminti ir A. Tokiu atveju turėtume mažinti B gamybą, dalį išteklių iš B gamybos perkeldami į A gamybą, t.y. **norėdami gaminti daugiau vienetų vienos gėrybės, mes būtinai turime atsisakyti tam tikro kiekio kitos gėrybės**. Dėl šios priežasties gamybos galimybių kreivė turi neigiamą nuolydį, t.y. leidžiasi žemyn iš kairės į dešinę. Taigi, modelis aiškiai demonstruoja, kad būtina pasirinkti, kokios gėrybės gamyboje naudoti daugiau, o kokios – mažiau išteklių, kad pagamintume tokį jų derinį, kuris geriausiai tenkintų šalies poreikius;

3) alternatyvieji kaštai: A gėrybės galime pagaminti daugiau, tik perkėlę dalį išteklių iš B gėrybės gamybos, todėl šios pagaminsime mažiau ir tuo būdu neteksime naudoti, kurią galėjo teikti prarastasis B gėrybės kiekis. Ši naudota netektis ir yra alternatyvieji kaštai.

Pavyzdžiui, norėdami pagaminti bent vieną A gėrybės vienetą, turime vienetu sumažinti B gėrybės gamybą (nuo 15 iki 14 vienetų). Reiškia, vieno A vieneto alternatyvieji kaštai šiuo atveju yra lygūs vienam B gėrybės vienetui. Jeigu nuspręsimė A gėrybės gamybą padidinti dar vienu vienetu, B gamybą teks sumažinti dviem vienetais (nuo 14 iki 12). Taigi, šiuo atveju vieno A vieneto alternatyvieji kaštai yra lygūs dviem B gėrybės vienetams. Judėdami gamybos galimybių kreivę žemyn pastebėsime, kad norint pagaminti daugiau A gėrybių, tenka atsisakyti **vis didesnio** skaičiaus B gėrybių. Kitaip tariant, alternatyvieji A gėrybių pagaminimo kaštai didėja, o A ir B gėrybių gamybos galimybių kreivė įgauna išgaubtą pavidalą. Taip atsitinka tuo atveju, kai A ir B gėrybėms gaminti reikalingi skirtingi išteklių, pavyzdžiui, specializuota darbo jėga. Tada perkėlus specialistus, kurie puikiai gamina B gėrybes, į A gėrybių gamybą, tikėtina, kad jie pagamins mažiau, negu gamino anksčiau. GGR gali būti ir tiesės pavidalo tuo atveju, jei abiejų gėrybių gamybai yra naudojami vienodi ištekliai. Tada kiekviename GGR taške alternatyvieji kaštai bus vienodi;

4) ekonominis efektyvumas: GGR modelio pagalba galime tyrinėti, ar visuomenė efektyviai paskirsto ir naudoja turimus išteklius. Pasirinkime bet kokią A ir B derinį gamybos galimybių aibėje, kairiau nuo GGR (pavyzdžiui, C). Jeigu norėtume pagaminti daugiau B gėrybės, mums nereikėtų mažinti A gamybos. Tai reiškia, kad šiame taške šalies turimi riboti ištekliai yra paskirstyti ir naudojami nepakankamai efektyviai. **Išteklių paskirstymas ekonomikoje yra neefektyvus, jeigu esant duotam išteklių kiekiui yra galimybė pagaminti daugiau vienos gėrybės, nesumažinant kitos gėrybės gamybos**. Jeigu tokios galimybės nėra, t.y. pagaminti vienos gėrybės daugiau galima tik sumažinus kitos gėrybės gamybą, tai išteklių paskirstymas ir panaudojimas laikomas **efektyviu**. Tokių išteklių paskirstymą atspindi taškai GGR kreivėje. Aptarta efektyvumo samprata yra vadinama **ekonominiu efektyvumu** arba **Pareto efektyvumu**, italų ekonomisto, pateikusio šią sampratą, garbei;

5) ekonomikos augimas: GGR pasislinks į dešinę, o gamybos galimybių aibė išsiplės, jeigu šalies ištekliai didės arba bus panaudojami intensyviau, sukūrus naujas, pažangesnes technologijas. Ištekliai gali būti didinami tiek kiekybine, tiek kokybine prasme. Pavyzdžiui, darbo jėgos ištekliai didėja dėl imigracijos, o mažėja dėl emigracijos; jų kokybė auga, kai šalyje didėja išsilavinusių, aukštos klasės specialistų skaičius, ir pan. Jeigu išteklių padidėjimas vienodai padidina abiejų gėrybių gamybą,

nauja kreivė yra lygiagrečiai senajai. Tačiau gali būti, kad nauji išteklių padidina vienos arba kitos gėrybės gamybos galimybes, tada nauja kreivė nėra lygiagrečiai senajai.

PAGRINDINĖS SAŲVOKOS IR APIBRĖŽIMAI

Ekonomika yra visuomeninio gyvenimo sfera, kurioje vyksta žmonių ūkinė veikla: prekių ir paslaugų gamyba, jų pasiskirstymas, mainai.

Ekonomika yra mokslas, tyrinėjantis žmonių ūkinę veiklą.

Ekonomikos teorija yra mokslas, kuris tiria ir aprašo, kaip žmonės ir visuomenės naudoja ribotus išteklius, siekdami patenkinti savo neribotus poreikius.

Adomo Smito „**nematoma rinkos ranka**“ – savireguliacinis rinkos mechanizmas, pajungiantis rinkos dalyvių asmeninius interesus visuomenės poreikių tenkinimui.

Ištekliais vadiname tai, kas potencialiai gali dalyvauti gėrybių kūrimo procese. Pagrindinės išteklių grupės: **darbas, kapitalas, žemė, verslumas**.

Gėrybės - vartojimo objektai, tenkinantys žmogaus poreikius. **Ekonominės** gėrybės, kaip ir ekonominiai išteklių, yra **ribotos** ir todėl turi **kainą**.

Pagrindinė ekonomikos problema – išteklių stygius. **Išteklių stygius** – tai santykinis išteklių ribotumas, lyginant su neribotais žmonių poreikiais.

Kaštai vadinsime išlaidas, reikalingas apmokėti gamybos sąnaudoms. **Sąnaudos** – gamybos procese naudojami išteklių (darbo jėga, medžiagos, įrengimai, ir kt.).

Alternatyvieji arba **galimybės kaštai** – tai nauda arba pajamos, kurias buvo galima gauti, panaudojus išteklius kitaip ar kitam tikslui, negu kad jie buvo panaudoti.

Gamybos efektyvumas – gėrybės gamyba mažiausiomis sąnaudomis. **Išteklių paskirstymo efektyvumas** pasiekiamas, kai pagaminama tiek ir tokių prekių, kiek ir kokių jų pasirodę išgyti vartotojai, nešvaistant ribotų išteklių nereikalingų prekių gamybai.

Pagrindiniai ekonomikos klausimai: ką gaminti? Kaip gaminti? Kam gaminti?

Ekonominė sistema – tai visuomenės tikslų, įstatymų, ekonominių paskatų visuma, reguliuojanti ekonominius žmonių tarpusavio santykius ir įgalinanti spręsti pagrindinius ekonomikos klausimus.

Vartotojas (namų ūkis), pirkėjas – individų grupė arba individas, mainais į turimus išteklius išsigyjantis gėrybes savo poreikių patenkinimui.

Gamintojas (firma), pardavėjas – ūkinis vienetas, kuris organizuoja gamybą ir parduoda produkciją vartotojams.

Rinka – tai ekonominis mainų mechanizmas, skatinantis ir koordinuojantis atskirų rinkos dalyvių veiklą bei jų interesus.

Pozityvinė ekonomika - tai realių ekonominių reiškinių analizė, jų aiškinimas ir aprašymas, besiremiantis faktine medžiaga. **Normatyvinė ekonomika**, remdamasi pozityvinės ekonomikos nustatytais faktais, vertina ir rekomenduoja įvairius ekonominius sprendimus.

Ekonomikos dėsnis – tai objektyviai būtinas ekonominių reiškinių ir procesų tarpusavio ryšys, pasižymintis santykių pastovumu ir pasikartojantis, esant toms pačioms sąlygoms.

Ekonominis modelis – tai supaprastintas realios ekonominio gyvenimo situacijos pavaizdavimas, naudojamas prognozuoti vieno ar kelių ekonominių veiksnių pasikeitimo įtaką kitiems ekonominiams veiksniams.

Gamybos galimybių riba - tai supaprastintas ūkio modelis, kuris atspindi maksimalią dviejų gėrybių gamybos apimtį, panaudojant visus turimus išteklius ir pažangiausią technologiją.

NAUDOTA LITERATŪRA

1. Heilbroner R. Didieji ekonomistai. Vilnius, 1995.
2. Mikučionis P. Ekonomikos teorijos pradmenys. Vilnius, 1998.
3. Samuelson P.A., Nordhaus W.D. Economics. 13th ed. McGraw-Hill International Editions, 1989.
4. Titarenko V. Ekonomikos teorijos įvadas. Vilnius, 1997.
5. Varian H.R. Mikroekonomika. Šiuolaikinis požiūris. Vilnius, 1999.